

7. Ривина Е.К. Язык изобразительного искусства в художественно-эстетическом воспитании детей дошкольного и младшего школьного возраста // Психолінгвістика: [зб. наук. праць ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»]. – Переяслав-Хмельницький: ФОП Лукашевич О.М., 2012. – Вип. 11. – С. 127-134.
8. Ривина Е.К. К проблеме развития эстетического восприятия произведений живописи у детей дошкольного возраста. // Научные труды Московского педагогического государственного университета. Серия: Психолого-педагогические науки. – М.: Прометей, 2000. С. 564-569.

LITERATURA

1. Ushakova, O.S. (2009). Programma razvitiya rechi doshkolnikov. M.: TTs-Sfera (in Russian).
2. Alekseeva M.M. & Yashina V.I. (2000). Metodika razvitiya rechi i obucheniya rodnomu yazyku doshkolnikov. M.: Academia. (in Russian).
3. Alekseeva, M.M. & Yashina V.I. (1999). Rechevoe razvitie doshkolnikov. M.: Academia. (in Russian).
4. Arushanova, A.G. (2011). Razvitie kommunikativnyih sposobnostey doshkolnika. – M.: TTs-Sfera. (in Russian).
5. Arushanova, A.G. (2004). Rech i rechevoe obschenie detey 3-7 let: Razvitie dialogicheskogo obscheniya. M.: Mozaika-Sintez. (in Russian).
6. Rivina, E.K. & Gutnikova, M.A. (2011). Puteshestvie v proshloe v protsesse besed ob izobrazitelnom iskusstve. *Detskiy sad: teoriya i praktika*. # 9. S. 34-45. (in Russian).
7. Rivina, E.K. (2012). Yazyk izobrazitelnoogo iskusstva v hudozhestvenno-esteticheskom vospitanii detey doshkolnogo i mladshego shkolnogo vozrasta. *Psiholingvistika*. Pereyaslav-Hmelnitskiy: FOP Lukashevich O.M.. Vip. 11. S. 127-134. (in Russian).
8. Rivina, E.K. (2000). K probleme razvitiya esteticheskogo vospriyatiya proizvedeniy zhivopisi u detey doshkolnogo vozrasta. *Nauchnyye trudyi Moskovskogo pedagogicheskogo gosudarstvennogo universiteta*. M.: Prometey. S. 564-569. (in Russian).

УДК 81'373:050

ЛЕКСИЧНІ КОНОТАЦІЇ ЯК ЕКСПРЕСИВНИЙ ЗАСІБ МОВЛЕННЯ

Марина Навальна
(Переяслав-Хмельницький, Україна)

У статті простежено процеси лексикологічного конотування на прикладах найуживаніших лексем української мови, визначено причини та умови вживання конотованих дієслів та іменників у мові сучасної української публіцистики.

Ключові слова: лексикологічне конотування, конотативне значення, пряме лексичне значення слова, мова засобів масової інформації.

В статтє прослєжено процесы лексикологического коннотирования на примерах употребляемых лексем украинского языка, определены причины и употребления коннотированных глаголов и существительных в языке современной украинской публицистики.

Ключевые слова: лексикологическое коннотирование, коннотативное значение, прямое лексическое значение слова, язык средств массовой информации.

In the article the author describes the processes of lexicological conotation for the examples of widely used Ukrainian lexical units, defines the reasons and conditions of the using of the conotative verbs and nouns in the language of modern Ukrainian publicism.

Key Words: lexicological conotation, the conotative meaning, the direct lexical meaning of the word, the Mass Media language.

Постановка проблеми. Питання конотації, її структури та механізмів створення в сучасній лінгвістиці залишається одним із найдискусійніших. Не визначені до кінця аспекти щодо природи конотацій, елементом якого виду мовленнєвої діяльності вона є – номінативною, комунікативною чи стилістичною, у якій формі локалізується, яку інформацію конотація виражає тощо. Що ж визначає **актуальність дослідження**. Безсумнівим залишається єдине – з конотацією завжди пов'язана експресивність мовленнєвих чинників. Зважаючи на те що в мові сучасних українських засобів масової інформації журналісти вдаються здебільшого до різних видів експресії, ставимо за **мету** виокремити й проаналізувати найуживаніші тут лексичні конотації. Пропоновану статтю присвячено лексикологічній конотації, що вивчає способи та шляхи створення так званого «додаткового» значення мовних одиниць (слів, словосполучень тощо), яке надає їм експресивності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У мовознавстві конотація належить до тих понять, які є досить поширеними, хоч нечіткими за обсягом та змістом, але суть, відтворена в цьому понятті, відіграє провідну роль в організації повідомлення. За визначенням російського лінгвіста Н. М. Телії, «конотація – семантична сутність, яка узуально чи оказіонально входить до семантики мовних одиниць і виражає емотивно-оцінне і

стилістично марковане ставлення суб'єкта мовлення до дійсності під час її називання у висловлення, яке отримує на підставі цієї інформації експресивний ефект» [12, с. 5]. Дослідниця виділяє три основні напрямки у вивченні конотацій [12, с. 3-4]: семіотичний (у центрі перебувають мотивації, за якими мовець обирає код мови, а власне конотація постає як зміст); психолінгвістичний (пов'язаний з поняттям асоціації з емоційною організацією мовлення, частково з культурно-національним аспектом) та власне лінгвістичний (поділяється на три види: стилістичний, лексикологічний, культурологічний).

Конотативні аспекти семантики номінативних одиниць у зарубіжній лінгвістиці в різні часи вивчали В.С. Аврамова [1], Н.Д. Арутюнова[2], Ш. Баллі [3], Н.В. Ботвіна [4], В.І. Говердовський [6], В.М. Телія [12; 13] А. А. Уфимцева [2] та ін. В українському мовознавстві працюють тільки в окремих аспектах цієї тематики: Н.І. Іванова [7], В.В. Воїнов [5], Л. А. Комарницька [9], Т.А. Космеда [8], В.В. Левицький [9], О.Є. Семенець [5], Є. С. Отін [10] та ін.

Виклад основного матеріалу. Експресивна лексика має складнішу змістову структуру, ніж лексика нейтральна, бо вона характеризується конотативною семантикою, що створюється за рахунок додаткового макрокомпонента семантичної структури, який вбирає в себе всю інформацію стилістичної, оцінної та емоційної функцій.

Складність і недостатнє вивчення конотативних аспектів, і в мові періодики зокрема, зумовлені тим, що немає такої типології лексичних значень, у якій певне явище було б інтерпретоване, урахуовуючи прагматичну орієнтацію значень цього типу. Конотація – це продукт історичного розвитку значень слів, що слідує не тільки за розвитком свідомості людини в процесі пізнання дійсності, але й за тими відомостями, які асоціативно супроводжують знання про навколишній світ і які завуальовано простежуються в тексті.

Оскільки конотативні аспекти супроводжують такі обов'язкові елементи, як оцінність, емоційність, то найхарактернішим стилем їх прояву залишається публіцистичний.

У мові сучасних українських друкованих засобів масової інформації виокремлюємо кілька тематичних груп, які мають лексичні конотації. До них належать насамперед ті, що пов'язані з

операціями з грішми та цінами на товари й послуги, з поведінкою членів як формальних, так і неформальних об'єднань, а також із суспільними процесами, що стосуються дій політичних та державних діячів тощо.

Досить популярною темою на сторінках преси залишається тема легалізації отриманих незаконним шляхом грошей. Цей процес позначають дієслівними лексемами *відмивати/відмити* та віддієслівним іменником *відмивання*. Крім свого прямого лексичного значення «миючи, очищати кого-, що-небудь від бруду і т. ін.» [11, I, с. 605], вони набули «експресивного значення внаслідок вторинної (повторної) номінації» [12, с. 15], позначаючи дію «легалізувати кошти, отримані незаконним, нечесним шляхом; легалізувати награбовані гроші». Напр., «*Жандармерія Іспанії затримала трьох громадян України, які очолювали міжнародну групу з «відмивання» грошей, здобутих злочинним шляхом*» («Високий замок», 4.06.2005 р); «*Бізнесові структури не поспішають легалізувати свій бізнес, їх більше цікавить, як «відмити» гроші?*» («Урядовий кур'єр», 15.08.2006 р.).

Дієслово *відмивати/відмити* логічно потребує екстенсійної підтримки [12, с. 78], зокрема додавання до нього іменника *гроші*. Тільки в такому сполученні чітко простежуватиметься експресивне забарвлення, у якому психологічно «змішалися» пряме й переносне значення. Активне вживання дієслівного словосполучення *відмивати/відмити* гроші та субстантивного словосполучення *відмивання грошей* сприяло перетворенню їх на ідіоми.

З дієсловом *вибивати/вибити* в мові преси також часто вживається лексема *гроші*, але на стійку сполуку ці мовні одиниці навряд чи спрямовані, оскільки *вибивати* можна *гроші, зарплату, зароблене* та ін. Напр.: «*Працювали півтора місяця, а зарплату «вибивають» півтора року*» («Голос України», 22.02.2006 р.); «*Вибити» гроші на добудову школи не вдалося*» («Вісник Переяславщини», 2.02.2007 р.).

Значення дієслова *вибивати/вибити* «відокремлювати ударами від чого-небудь; поштовхами видати, виламувати; ударами вибирати або добувати що-небудь із чогось» [11, I, с. 349] мовець «переоцінює» і вже сприймає без фізичного втручання, а за допомогою наполегливості, застосовуючи інші методи домагань, скажімо, постійним нагадуванням і т.д. Мовна одиниця

вибивати набула іншого семантичного навантаження – «виявивши наполегливість, домогтися (домагатися) одержання чого-небудь».

Експресивні лексеми в мові сучасної української періодики активно використовують у процесах ціноутворення, вартісній оцінці чогось тощо. Наприклад, стан нестабільності цін на борошно журналісти називають *вибрикуванням*. Первинне значення цього слова «раз у раз брикати, стрибати, відкидаючи задні ноги (про копитних тварин)» [11, I, с. 357] зовсім не пов'язане з процесами ціноутворення. В асоціативно-образному ланцюжку в свідомості мовця порівняно раптові непрогнозовані дії в поведінці тварини і швидкі, передбачувані зміни в ціноутворенні. Конотативна лексема означає «раптова зміна, примха, безпідставна, непослідовна дія, нечемний вчинок, вислів, викрут, коник, витівка, примха, випад». Напр.: «*Чекайте, дійсно в 2004 році були великі **вибрикування** цін на борошно, крупи*» («Вісті», 24.10.2005 р.).

На початку XXI ст. у матеріалах друкованих засобів масової інформації популярною стала дієслівна лексема *розводити/розвести*, яка має нейтральне пряме значення «приводити кожного в певне місце» [11, VII, с. 637]. Але в публіцистиці її конотативне навантаження асоціюється насамперед зі значенням «обдурити; не виправдати сподівань; не виконати обіцяне тощо». Пор.: «... *відомий лондонський психіатр Майкл Гласс має клопоти, його вродлива і зухвала блондинка нібито **розвела** на деяких темних глибинах підсвідомості*» («Україна молода», 15.04.2006 р.); «*На сьогоднішній день існує величезна кількість способів, як можна **розвести** рядового громадянина*» («Вісті», 1.09.2006 р.);

Автор міг би висловити думку словами з нейтральним значенням, не використовуючи засоби конотації, але для цього треба було б вживати словосполуки *обдурити когось, не виконати обіцянки*, які не дали б «змоги висловити ставлення суб'єкта до навколишнього світу семантично і «матеріально» економно» [12, с. 29]. Подані вище речення засвідчують, що саме експресивне забарвлення повідомлення сприяло оцінній характеристиці з негативною конотацією.

Незважаючи на кількісну перевагу експресивних дієслів, мова періодики переконує в тому, що яскраві образи створюють за допомогою конотативних іменників, оскільки вони подають подекуди чіткішу картину, ніж дієслова чи прикметники.

У суспільно-політичній тематиці газетних публікацій автори нерідко послуговуються лексемою *наїзд*, пряме значення якої «приїзд, прибуття когось-небудь на нетривалий час або несподівано». Експресивність цієї лексичної одиниці розгортається в додатковому тлумаченні – «висувати претензії», але в такій словосполучі воно б не мало такого «емоційного пориву» [12, с. 11]. Експресивно забарвлене значення вносить певний ступінь емоційного, суб'єктивного, особистісно зацікавленого ставлення до семантики слова, що й становить експресивний ефект цього значення і робить його доречним у мові. Напр.: *«Ведмідь на пасіці. Так кажуть з приводу «наїзду» віце-прем'єр-міністра Романа Безсмертного на «Сільські вісті» («Сільські вісті», 28.07.2005 р.)*.

Лексема *наїзд* зі значенням «раптовий, короткочасний напад на когось, частіше з претензіями, критикою» раніше вживали переважно щодо дій неформальних чи кримінальних об'єднань, а нині вона в активному вжитку і в стосунках між політиками, державними діячами тощо. Пор.: *«Ти, брате, без наїздів, бо бізнес твій розлетиться» («Україна молода», 21.07.2006 р.)*; *«Лідерка БЮТ вважає, що «наїзди» робляться для того, аби вивести Тимошенко з рівноваги під час переговорів» («Україна молода», 19.04.2006р.)*; *У владі простежується політичний «наїзд» чи спокутування давніх «гріхів»? («Високий замок», 4.06.2005 р.)*.

У публікаціях на суспільно-політичну чи партійну тематику подекуди використовують конотовані одиниці, що позначають дії, процеси чи стани, які виражають помилки, прорахунки тощо. Напр., *прокол* – «похибка, помилка, упущення в чому-небудь», (нейтральне пряме значення «отвір або рана, зроблений (зроблена) чимсь гострим, колючим»), пор.: *«На полотні реставратори побачили прокол, зроблений чимось гострим» («Урядовий кур'єр», 21.07.2006 р.)*; *«Проколи» в кадрових питаннях є і в інших районах» («Голос України», 9.07.2005 р.)*.

Або замість нейтрального слова гальмувати журналісти вживають експресивну одиницю штопорити, яка має нейтральне первинне значення «спускатися штопором», пор.: *«Панові Єханурову не до вподоби те, що влада на місцях «штопорить» процес підвищення тарифів на житлово-комунальні послуги» («Львівська газета», 16-18.06.2006 р.)*. Використавши для

позначення гальмівного процесу одне з нейтральних слів-синонімів *гальмувати, загальмовувати, зупиняти, затримувати*, автор не досягнув би такого емоційно-експресивного впливу на споживача інформації як словом *штопорити*.

Інша дієслівна одиниця *пролітати/пролетіти* «летіти, перемішатися в повітрі за допомогою крил в якому-небудь напрямку, над ким-, чим-небудь, повз когось, щось і т.ін.» набуває в мові періодики експресивної форми «пропускати, упускати що-небудь, не досягти чогось», пор.: «Укотре *«пролетіла»* з депутатством і прогресивна соціалістка Наталя Вітренко...» («Народне слово», 12.03.2006 р.).

Як лексична конотація функціонує дієслово *не світити* (кому, що, де), означаючи «немає в когось підстав розраховувати на успіх у чому-небудь, немає надій на щось», хоч у нейтральному вжитку дієслово *світити* мало значення «запалювати, палити що-небудь для освітлення, викликати світіння чогось; засвічувати» пор.: «...Азаров же говорив про те, що Порошенку посада спікера *«не світить»*...» («Сільські вісті», 20.04.2006 р.).

Варто зауважити, що, вживаючи такі конотативні одиниці, носій інформації не завжди зацікавлений в об'єктивному відображенні дійсності чи в нормативно-цілісному ставленні до цього; за допомогою їх він досягає відповідного впливу на вираження позитивної чи негативної суб'єктивної оцінки.

Використовуючи експресивну лексику, українські журналісти не тільки констатують факти, реальні події чи дають оцінку комусь або чомусь, але й подають поради політикам, наголошуючи на особливостях їхнього характеру, поведінки. Так, вони радять лідерці БЮТу не йти у Прем'єри, щоб не втрачати здоров'я, вживаючи для цього конотативну одиницю із заперечною часткою не *палити*. Нейтральне значення дієслівної лексеми *палити* «знищувати вогнем» в експресивному варіанті – «не втрачати здоров'я, не псувати нерви тощо», напр.: «Юлії Володимирівні недоцільно йти на Прем'єра, щоб *не «палити»* себе в складний «перехідний» період» («Україна молода», 19.04.2006 р.).

Висновки та перспективи подальших розвідок. Мовний матеріал сучасних українських засобів масової інформації засвідчує, що автори максимально прагнуть зацікавити читача, використовуючи для цього різноманітні емоційно-експресивні

засоби. Одним із таких засобів впливу є лексична конотація. Процес конотування в мові періодики чітко простежуємо в публікаціях на суспільно-політичну тематику, у матеріалах, що стосуються операцій із грішми, ціноутворення тощо. Експресивні мовні одиниці в газетних текстах подають здебільшого в лапках, що виділяє ці лексеми із загального потоку нейтральних значень. Конотація – це не механічний додаток до лексичного значення слова. Вона є невід'ємною частиною складного за своєю архітектонікою та за обсягом інформації експресивно забарвленого значення. Конотація переводить семантику слова до групи значень особливого типу, який складно класифікувати і визначати його основні властивості. Крім того, такі значення наповнені відповідною інформацією про тих, хто бере участь у спілкуванні, і тих, про кого йдеться, як позитивним, так і негативним елементом. У мові сучасної української періодики переважає останній.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аврамова В.С. Коннотативное значение лексической единицы / В.С. Аврамова // Лингводидактические аспекты описания языка и гибкая модель обучения: Проблемы и перспективы / [Редкол. : Д.И. Фурсенко (отв. ред.) и др.]. – М. : Диалог – МГУ, 1997. – С. 157–161.
2. Аспекты семантических исследований / [А.А. Уфимцева, Е.С. Кубрякова, Н.Д. Арутюнова и др.; отв. ред. Н.Д. Арутюнова, А.А. Уфимцева]. – М. : Наука, 1980. – 356 с.
3. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Шарль Балли. – М. : Изд-во иностр. л-ры, 1955. – 416 с.
4. Ботвина Н.В. Коннотативные антропонимы в русской художественной речи (на материале сатирических произведений послевоенного периода) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.02 «Русский язык» / Н.В. Ботвина. – 1988. – 24 с.
5. Воїнов В.В., Семенець О.С. Оцінний компонент значення і його прагматична функція // Мовознавство. – 1989. – №1. – С. 47–51.
6. Говердовский В.И. История понятия коннотации // Филол. науки. – 1979. – №2. – С.83–86.
7. Іванова Н.І. Стилїстика конотативних антропонімів у художній прозі В. Аксьонова : дис. ...кандидата філол. наук : 10.02.02 / Іванова Надія Іванівна. – Дніпропетровськ. – 2000. – 219 с.
8. Космеда Т.А. Денотат, конотація й аксіосемантика у проєкції на лексико-семантичні відповідники російської та української мов / Т.А. Космеда // Мовознавство. – 1997. – №4 – 5. – С. 58–63.
9. Левицький В.В. Конотативне і фонетичне значення слова / В.В. Левицький, Л.А. Комарницька // Мовознавство. – 1981. – №3. – С. 21–24.
10. Отін Є.С. Конотативна ономастична лексика / Є. С. Отін // Мовознавство. – 1978. – №6. – С. 46–52.

11. Словник української мови : В 11-ти т. – К. : Наук. думка, 1970 – 1980. – Т. I – XI.

LITERATURA

1. Avraamova, V.S. (1997). Konnotaty`vnoe znachenye leksy`cheskoj edy`ny`czu. *Ly`ngvody`daky`chesky`e aspektu opy`sany`ya yazuka y` gy`bkaya model` obucheny`ya: Problemu y` perspekty`vu*. M. : Dy`alog – MGU. S. 157-161. (in Russian).
2. Ufy`mceva, A.A. & Kubryakova, E.S. & Arutyunova, N.D. (1980). Aspektu semanty`chesky`x y`ssledovany`j. M. : Nauka. 356 s. (in Russian).
3. Bally,` Sh. (1955). Obshhaya ly`ngvy`sty`ka y` voprosu francuzskogo yazuka. M. : Y`zd-vo y`nostr. I-ru. 416 s. (in Russian).
4. Botvy`na, N.V. (1988). Konnotaty`vnue atropny`mu v russkoj xudozhestvennoj rechy` (na matery`ale saty`ry`chesky`x proy`zvedeny`j poslevoennogo pery`oda) : avtoref. dy`s. na soy`skany`e uchen. stepeny` kand. fy`lol. nauk : specz. 10.02.02 «Russky`j yazuk» / N.V. Botvy`na. 24 s. (in Russian).
5. Voyinov, V.V. & Semenez,` O.Ye. (1989). Ocinny`j komponent znachennya i jogo pragmaty`chna funkciya. *Movoznavstvo*. #1. S. 47-51. (in Ukrainian).
6. Goverdovsky`j, V.Y` (1979). Y`story`ya ponyaty`ya konnotacy`y`. *Fy`lol. nauky`*. #2. S.83–86. (in Russian).
7. Ivanova, N.I. (2000). Sty`listy`ka konotaty`vny`x antroponimiv u xudozhnij prozi V. Aks`onova : dy`s. ...kandy`data filol. nauk : 10.02.02 / Ivanova Nadiya Ivanivna. – Dnipropetrovs`k. 219 s. (in Ukrainian).
8. Kosmeda, T.A. (1997). Denotat, konotaciya j aksiosemanty`ka u proekciyi na leksy`ko-semanty`chni vidpovidny`ky` rosij`s`koyi ta ukrayin`s`koyi mov. *Movoznavstvo*. #4 – 5. S. 58-63. (in Ukrainian).
9. Levy`cz`ky`j, V.V. & Komarny`cz`ka L.A. (1981). Konotaty`vne i fonety`chne znachennya slova. *Movoznavstvo*. #3. S. 21-24. (in Russian).
10. Otin, Ye. S. (1978). Konotaty`vna onomasty`chna leksy`ka. *Movoznavstvo*. #6. S. 46-52. (in Ukrainian).
11. Slozny`k ukrayin`s`koyi movy` : V 11-ty` t. (1970-1980). K. : Nauk. dumka, T. I – XI. (in Ukrainian).

УДК 159.9

О ТИПОЛОГИИ РЕЧЕВЫХ ИНТЕНЦИЙ В ДИСКУРСЕ²

Наталия Павлова, Таисия Гребенщикова
(Москва, Россия)

У статті розглянуто проблему інтенціональності мовлення і пропонувано дизайн дослідження, спрямованого на створення типології мовленнєвих інтенцій у дискурсі. Дискурс розуміється як текст, що слугує для комунікації, з урахуванням його психолінгвістичних

2 Настоящая работа выполнена при поддержке РГНФ грант № 13-06-00551.